

Nasihatnâme

Pendname: Fert ve toplumu eğitmek, devlette dirlik ve düzenliği sağlamak amacıyla yazılan eserlerin genel adı.

Fütüvvetname: Fütüvveti konu alan veya fütüvvetin âdâb ve erkânı hakkında bilgi veren eserlerin ortak adı.

Fütüvvet: Başlangıçta tasavvufi bir mahiyet taşıırken XIII. yüzyıldan itibaren içtimaî, iktisadî ve siyasî yapılanmaya dönüşen kurum. Fetâ sözlükte “genç, yiğit, cömert”; fütüvvet ise “gençlik, kahramanlık, cömertlik” anlamlarına gelir. Ca’fer es-Sâdık’ın (ö. 765), “Bize göre **fütüvvet ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir**” dediği bilinmektedir.

Siyâset-nâme: Devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitaplar. (*TDV, İslâm Ansiklopedisi*)

- **Edeb-Alî’nin Osman Gazi’ye Nasihati**

“Ey Oğul! Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana.

Güceniklik bize; gönül almak sana..

Suçlamak bize; katlanmak sana.

Acizlik bize, yanılğı bize; hoş görmek sana..

Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana..

Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana.

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana..

Üşengeçlik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..

Ey Oğul! Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı, Allah Teala yardımcın olsun. Beyliğini mübarek kılsın. Hak yoluna yararlı etsin. Işığını parıldatsın. Uzaklara iletsin. Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalp versin. **Sen ve arkadaşlarınız kılıçla, bizim gibi dervişler de düşünce, fikir ve dualarla bize va’dedilenin önünü açmalıyız.** Tıkanıklığı temizlemeliyiz.

Ey Oğul! Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelamlısın. Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen sabah rüzgârlarında savrulur gidersin. Öfken ve nefsin bir olup aklını mağlup eder. Bunun için **daima sabırlı, sebatkar ve iradene sahip ol**! Sabır çok önemlidir. Bir bey sabretmesini bilmelidir. **Vaktinden önce çiçek açmaz.** Ham armut yenmez; yense bile bağında kalır. Bilgisiz kılıç da tıpkı ham armut gibidir. Milletın, kendi irfanının içinde yaşasın. Ona sırt çevirme. Her zaman duy varlığını. **Toplumu yöneten de, diri tutan da bu irfandır.** İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, akşam ezanında ölürler. Dünya, senin gözlerinin gördüğü gibi büyük değildir. Bütün fethedilmemiş gizlilikler, bilinmeyenler, ancak senin fazilet ve adaletinle gün ışığına çıkacaktır. **Ananı ve atanı say! Bil ki bereket, büyüklerle beraberdir.** Bu dünyada **inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin. Açık sözlü ol! Her sözü üstüne alma! Gördün, söyleme; bildin deme!** Sevildiğin yere sık gidip gelme; muhabbet ve itibarın zedelenir.

Şu üç kişiye; yani cahiller arasındaki alime, zengin iken fakir düşene ve hatırlı iken, itibarını kaybedene acı! Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildir. Haklı olduğun mücadeleden korkma! Bilesin ki **atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli** (*korkusuz, pervasız, kahraman, gözüpek*) **derler. En büyük zafer nefsini tanımaktır.** Düşman, insanın kendisidir. Dost ise, nefsi tanıyanın kendisidir.

Ülke, idare edenin, oğulları ve kardeşleriyle bölüştüğü ortak malı değildir. Ülke sadece idare edene aittir. Ölünce, yerine kim geçerse, ülkenin idaresi onun olur. Vaktiyle yanılan atalarımız, sağlıklarında devletlerini oğulları ve kardeşleri arasında bölüştüler. Bunun içindir ki, yaşayamadılar..

İnsan bir kere oturdu mu, yerinden kolay kolay kalkmaz. **Kişi kıpırdamayınca uyuşur. Uyuşunca laflamaya başlar. Laf dedikoduya dönüşür. Dedikodu başlayınca da gayri iflah etmez. Dost, düşman olur; düşman, canavar kesilir!** Kişinin gücü, günün birinde tükenir, ama bilgi yaşar. Bilginin ışığı, kapalı gözlerden bile içeri sızar, aydınlığa kavuşturur. **Hayvan ölür, semeri kalır; insan**

ölür eseri kalır. Gidenin değil, bırakmayanın ardından ağlamalı... Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli.

Savaşı sevmem. Kan akıtmaktan hoşlanmam. Yine de, bilirim ki, kılıç kalkıp inmelidir. Fakat bu kalkıp-iniş yaşatmak için olmalıdır. Hele kişinin kişiye kılıç indirmesi bir cinayettir. Bey memleketten öte değildir. Bir savaş, yalnızca bey için yapılmaz. **Durmaya, dinlenmeye hakkımız yok.** Çünkü zaman yok, süre az! Yalnızlık korkanadır. Toprağın ekim zamanını bilen çiftçi, başkasına danışmaz, yalnız başına kalsa da! Yeter ki, toprağın tavda olduğunu bilebilsin.

Sevgi davanın esası olmalıdır. Sevmek ise, sessizliktir. Bağırarak sevilmez. Görünerek de sevilmez!.. **Geçmişini bilmeyen, geleceğini de bilemez.** Osman! Geçmişini iyi bil ki, geleceğe sağlam basasın. Nereden geldiğini unutma ki, nereye gideceğini unutmayasın.”

- **Osman Gazi'nin oğlu Orhan'a vasiyeti:**

Gönül kerestesiyle Bir iki şehir ü bâzâr yap Zulm eyleme rençberlere Her ne ister isen var yap >	Eski Yenişehir bârî İnegöl'e dek hep var yap Kırıp geçirdik agyârı Bursa'yı da yık tekrâr yap >	Kurd olup girme sürüye Arslan ol bakma geriye Çâr edip hayl-i çerîye Dil Geçidi'ni hisâr yap
İznik şehrine hor bakma Sakar(ya) suyu gibi akma İznikmid'i de al yakma Her burcunda bir hisâr yap	Osman Ertugrul oğlusun Oğuz Karahan neslisin Hakk'ın bir kemter kulusun İslambol'u aç güzlâr yap	

- **Orhan Gazi'nin oğlu I. Murad'a vasiyeti:**

Elâ ey meyve-i bâğ-ı murâdım Şeh-i âli-neseb Sultan Murâdım >	Vasiyyet eylerim gûş eyle anı Benümçün eyleme âh u figânı
Zuhûr-ı dîni dâim nasb-ı ayn et Vücûdın hil'atin adl ile zeyn et	Reayâ hıfzına sa'y et hemîşe Şerî'at etba'ına eyle pîşe
Resûlullâh şer'in pîşva kıl Muîn-i dîn olup nasb-ı livâ kıl	Çün istikbâl buldun saltanatda Adâlet eyle dâim memlekette
Cihâd emrinde sarf-ı ictihâd et Cihânda namını Gâzî Murâd et	Bu fânî mülkde magrûr olma zinhâr Tarîk-ı şer'iden dûr olma zinhâr
Fenâdır âkıbet dünyânın emri Ölür herkes ne denli olsa ömri	İrişdi çün bana emr-i ilâhî Sen ol mesned-nişîn-i taht-ı şâhî
Kerem eyle bana celb-i du'a kıl Muradım budur ey ferzend-i âkıl	Nizâm-ı âleme dâim medâr ol Serîr-i saltanatda pâyidâr ol

- **Fütüvvet-nâmeler (Kâzım Ceylan, Ahilik)**

Fütüvvet; gençlik, kahramanlık ve cömertlik anlamındadır. **Fütüvvet:** Kendini değil, İslâm'ın yüce Peygamberi gibi halkı düşünmek, **halkın derdi ile dertlenmek, nefsi için istediğini fazlasıyla başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek,** herkese karşı mürüvvet ve ihsan sahibi olmak, iki âlemden de geçmektir.

İslâm inancı ve peygamber sünnetinden oluşan fütüvvet ruhu, Anadolu topraklarında Türk kültürünün birleştirici özellikleriyle yoğrularak **Ahilik** teşkilatını doğurmuştur.

Aşıkpaşaoğlu Tarihinde, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasının sağlandığı Selçuklu döneminde dört zümreden bahsedilir. Bunlar, **Gaziyan-ı Rûm (Anadolu Gazileri)**, **Ahiyan-ı Rûm (Anadolu Ahileri)**, **Abdalan-ı Rûm (Anadolu Abdalları)** ve **Bacıyan-ı Rûm (Anadolu Bacıları)** olarak ifade edilir.

Anadolu'daki **Türkmen kadınları**, çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapımı gibi konularda meşgul olmuşlardır. Osmanlıların kuruluş dönemindeki askerî kıyafetlerin (üniforma) Bacıların eseri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Zanaat kolları, mesela **kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, bezciler (dokumacılar), dericiler (debağlar) ve başkaları, hep birer meslek kuruluşu olan Ahilik Teşkilatına bağlı idiler.** Her mesleğin bir ustası vardı. Çıraklıktan ustalığa geçmek için ustası olunacak işte uzun müddet çalıştıktan sonra, Ahi Teşkilatı yöneticilerinin huzurunda ciddi bir imtihan vermek şarttı. Ayrıca ahlâkî bütün kurallara uymak, namazını kıyıyor olmak da gerekli idi.

Ahilik, imanın ilimle yoğrulması, çalışma ile şekillenmesidir. Ahilikte iş dışında ve iş başında eğitim yapılırdı. **Hayat boyu öğrenmek esastı. Ahi ahlâk eğitiminde kullanılan metodlar:**

Tedric (tümevarım): Bu metotta bilgiler basitten karmaşığa, kolaydan zora, azdan çoğa doğru parça parça verilmiştir.

Soru cevap: Muhatapın dikkatini konu üzerinde yoğunlaştırmak, bilgisini ölçmek, eksikliğini tespit ve tamamlamak maksadıyla uygulanmıştır.

Örnek olma: Daha çok insan davranışlarında ve davranışları olgunlaştırmada takip edilmiştir. Hz. Muhammed (sav) ölçü alınarak dört halife ve Ahi pirlерinin davranışları benimsetilmeye çalışılmıştır.

Nasihah etme: Kötü olarak görülen bir hatanın düzeltilmesi gerektiğini belirtmek için kullanılmıştır.

Telkin: İknaya dayanır ve bir davranışın ne kadar tekrar edilirse o derece alışkanlık hâline geleceğinden yola çıkarak uygulanır.

Darb-ı mesel: Temsil ve benzetmeler yoluyla konunun anlatılmasına dayanır.

İyiliği emretme kötülükten sakındırma: Bu metot da Ahi ahlâk eğitiminde kullanılmaktadır.

Helâl kazanma ve helâl lokma, Ahiliğın temel ilkesiydi. Ahinin üç şeyi açık , üç şeyi de kapalı olmalıdır:

- Eli açık olmalı (cömert olmalı)
- Kapısı açık olmalı (konuk sever olmalı)
- Sofrası açık olmalı (aç geleni doyurmalı)
- Gözü kapalı olmalı (kimseye kem gözle bakmamalı)
- Dili bağlı olmalı (kimseye kötü söz söylememeli)
- Beli bağlı olmalı (kimsenin ırz, namus, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli)

“Âleme nizam vermek” Ahiliğın değışmez gayesidir. “Nizam’ı âlem” ülküsü, Osmanlı'nın da Kızıl Elması olmuştur. Bu ruhu, Osmanlı'nın manevi kurucusu ve bir Ahi Şeyhi olan Kırşehir'den uç bölgesine giden **Şeyh Edebalı** üflemiş olsa gerektir.

Ahiliğın temel değerleri ve ilkeleri, Ahilerin ana tüzüğü kabul edilen fütüvvet-nâmelerde açıklanmıştır. Fütüvvet-nâmelere göre **Ahiliğın temel değerleri ve ilkeleri** şu şekilde sıralanabilir:

1. **İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak**
2. İşinde ve hayatında kin, hasetlik ve gıybetten kaçınmak
3. **Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak**
4. **Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak**
5. Şefkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dürüst olmak
6. Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak
7. Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak
8. **Alçak gönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçınmak**
9. Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek
10. Hataları yüze vurmamak
11. Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak
12. Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek

13. **Herkese iyilik yapmak**, iyiliklerini istemek
14. Yapılan iyilik ve yardımları başa kakmamak
15. Hakk'a, hukuka, hakkaniyete riayet etmek
16. İnsanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzle yapmak
17. Daima iyi komşulukta bulunmak, komşusunun eza ve cahilliğine sabretmek
18. **Yaradandan dolayı yaratılanı hoş görmek**
19. Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak
20. İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak
21. Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak
22. Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak
23. **Allah için sevmek, Allah için nefret etmek**
24. Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak
25. Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek
26. Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak
27. Kötü söz ve hareketlerden sakınmak
28. **İçi-dışı, özü-sözü bir olmak**
29. Hakk'ı korumak, Hakk'a riayetle haksızlığı önlemek
30. Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık vermek
31. Bela ve musibetlere sabır ve tahammüllü olmak
32. Müslümanlara lütüfkâr ve hoş sözlü olmak
33. Düşmana düşmanın silahıyla mukabelede bulunmak
34. **İnanç ve ibadetlerinde ihlâşlı olmak**
35. Fâni dünyaya ait şeylerle övünmemek, böbürlenmemek
36. Yapılan iyilik ve hayırda halkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek
37. **Alimlerle dost olup, dostlara danışmak**
38. Her zaman, her yerde yalnızca Allah'a güvenmek
39. **Örf, âdet ve törelere uymak**
40. Sır tutmak, sırları açığa vurmamak
41. **Aza kanaat, çoğa şükretmek ve dağıtmak**
42. Feragat ve fedakârlığı daima kendi nefsinden yapmak
43. **Namazı bırakmamak**
44. Hayâ sahibi olmak
45. Dünya hayatına esir olmamak
46. **Nefsin esiri olmamak**
47. **Helal kazanç sahibi olmak**
48. Ahilerden muhtaç olanlara ihsan ve keremde bulunmak. Cömert, kerem ve ikram sahibi olmak.

- **Siyasetname** (*Nizamü'l-Mülk*)

Hükümdar Melikşah'a övgü

Allahü Teâlâ'nın takdiri ile kullardan birisi saadet ve devlete erişir. Hak Teâlâ bu kişinin bahtını açarak talihini ona yaver kılar, ona verdiği akıl ve fikirle **eli altındakileri layıkıyla istihdam eder**, onları başarılı olabilecekleri makam ve mevkilere yerleştirir. Halk arasında hizmetkârlarını ve adamlarını tek tek seçerek her birine birtakım rütbelere, mertebelere verir. Din ve dünya mesellerine kifayetlerinde onlara güvenir. **Sağladığı adalet sayesinde** hayatlarını rahatça idame etsinler diye, itaat yolunu yol bilen ve kendi işleriyle meşgul olan tebayı sıkıntılara karşı kollar.

Öte yandan **hükümdar cihanı bayındır kılar**. Taşradan yeraltı suları için **kanallar açar**, ırmaklara yataklar yaptırır, büyük suların akışı için **köprüler inşa eder**, yerleşim birimlerini düzenler, tarlaları ekime elverişli kılar, surları yükseltir, **yeni şehirler kurar, ana ve işlek yollarda konaklar bina eder, ilim taliplileri için medreselerin inşasını buyurur**. Böylece bu kubbede hoş bir seda baki bırakır; kazandığı duaların sevabına da diğer cihanda nail olur.

Güzel bir çehre, **temiz ahlak, adalet**, civanmertlik, yiğitlik, binicilik, ilim, envai çeşit pusatları kullanma mahareti, muhtelif sanatlara vâkıf oluş, Allahü Teâlâ'nın yarattıklarına şefkat ve merhamet, vaat ve adaklarına vefa, **dinde istikamet**, pir ü pak bir itikat, Hakk Teâlâ'ya kulluğu sevmek, teheccüd

ve nafil oruçlara riayet, din bilginlerine saygı göstermek, zahit ve dervişleri aziz ve muteber tutmak, **ilim ehlini himaye etmek**, hikmet sahiplerine muntazaman sadaka vermek, yoksullara iyilik eylemek, küçük dereceli memurlara ve hizmetkârlara müşfik olmak ve **zalimlerin kökünü tebadan kazımak** gibi hükümdarlığa yakışan hasletleri Hakk Teâlâ ona ihsan etti.

Muhakkak Allahü Teâlâ, onun liyakat ve itikadı ölçüsünce kendisine devlet ve memleket verdi. Cihanı ona bağlı kılarak onun iktidar ve saygınlığını dünya âleme erişirdi. Bütün cihan ahalişi vergiye bağlandı ve ona yakın oldukları endazede kılıcının gazabından sakınabildiler.

Nimetlerin kadrini bilmek

Padişahlara şanı yüce Hakk Teâlâ'nın rızasını gözetmek gerektir. Hakk Teâlâ rızası halka yapılan ihsan ve onlar arasında yaygınlaştırılan lütuf ile sağlanır. **Tebanın hayır duası daimi olunca o memleket ayakta kalır ve her geçen gün gelişir.** Nitekim atalar demişlerdir ki: **“Saltanat küfür ile devam bulur; amma zulüm ve gaddarlıkla paydâr kalmaz.”**

Âlemin efendisi, **o büyük gün, hükmettiği halka dair bizatihi kendisi hesap verecektir;** bu hesabı başka birine havale etmesi söz konusu olmayacaktır. Hal böyleyken, **halkın işlerinden gafil olmasa gerektir.** Elinden geldiğince, halkla hemhal olması, halka kıyan elleri kırıp **zalimlerin zulmünden halkı muhafaza etmesi sonucu gelecek bereket** onun hükümet çağlarına dokunur inşallâhu Teâlâ.

Divan-ı mezâlim

Padişahın haftada iki gün divan-ı mezâlîme oturup, mazlumun hakkını zalimden alarak ona vermesi, **konuyu aracısız bir şekilde tebaadan bizzat kendisinin dinleyip** ona hükmetmesi gerekir. Nispeten **önemli olanlar yazılı olarak kendisine arz edilmeli** ve hükümdar bu meselelerin her birinin neticelerini de kâtiplere yazdırması lazımdır.

Cihan hükümdarının haksızlığa ve gadre uğrayanları huzuruna çağırıp onları bizzat kendisinin dinlediği haberi memlekette yayılınca **zalimler dehşete kapılır, ayaklarını denk alırlar** ve cezaya çarptırılma korkusundan ötürü hiç kimsenin haksızlık ve yolsuzluk yapmaya gözü kesmez.

Görevlerini icra eden memurlara **Allah'ın kullarına kibar davranmaları**, aldıkları haraç ve öşürü nezaketle istemeleri, mahsullerini toplamadıkları sürece onlardan mal talep etmemeleri gerektiği salık verilmelidir. **Padişah sürekli tahsildarları denetlemeli**, onlara nezaret etmelidir.

Nûşirevân-ı âdil: “Reaya ve hakkın kullarına güzellikle muamele ediniz, alınması gereken vergi dışında vergi almaya kalkışmayınız... Çünkü **zulüm devlete, nankörlük nimete zeval verir.** Bundan böyle Hakk'ın kullarına iyilikle muamele eyleseniz; **reayanın işini kolay kılarsınız, zayıfları incitmeyesiniz, âlimleri aziz tutarsınız, salihlerle düşüp kalkarsınız, kötülerden sakınasınız gerektir.”**

Vezirlerin ve mutemetlerin halleri

Görevlerini noksansız yerine getirip getirmediğini görmek için **padişahın vezirleri ve mutemetleri gizlice sürekli denetlemesi lazımdır.** Padişahın ve memleketin esenlik yahut kargaşası onlara bağlıdır. **Vezir iyi tabiatlı biriyse o memleket kalkınır, ordu ve reaya hoşnut ve huzurlu, padişah ise kaygulardan azade olur.** Vezir şirret birisi ise memlekte telafisi imkânsız hasarlar verir ve bu sebeple padişahın gönlü daralır, zihni bulanır ve memlekette karışıklıklar zuhur eder.

Binaenaleyh padişah **her daim memurların ne yapıp eydiklerinden haberdar olup** tuttıkları yolları, törelerini yörelerini iyi bellese, bir kanunsuzlukları yahut haddi aşmaları durumunda bir dem görevde tutmayıp derhal azletse ve işledikleri cürüm mesabesinde, diğerlerine gözdağı vermek için onları cezalandırırsa gerektir.

Padişah **mühim bir iş verdiği kişiye**, haberi olmaksızın, hal ve hareketlerini teftiş için bir gözcü tayin etse gerektir. Ve Aristoteles dahi Kral İskender'e böyle öğüt verdi: “Etkin makamda görev yapan birini görevden azlettikten sonra, düşmanla gizlice elbirliği edip seni ortadan kaldırmaması için, onu tekrar göreve atama!”

Ve dahi Pervîz böyle buyurdu: “Dört kişinin kabahati es geçilmez: Birisi memlekete kasteden, diğeri onun haremine kasteden, diğeri sırları ifşa eden, diğeri dilde melikle bir; gönlünde melik düşmanlarıyla iş tutup onların yolunu yol bilenlerdir. **Melik işleri sıkı tutarsa ona hiçbir şey meçhul kalmaz.”**

Atasözü: “**Nâma şâna aldanan ekmekten olur; ekmeğine tüküren canından olur.”**

Kadılar

Padişahın memleket sathında görevli **kadıların vaziyetlerinden teker teker haberdar olması** gerektir. Vazife; onlardan âlim, zahit ve halkın malında gözü olmayanlara teslim edilerek gönlünün **harama meyletmemesi için ihtiyaçları olduğu miktarda maaşa bağlanmaları** icap eder.

Padişahın pür-adil olması ve mazlumlara kıyan elleri kırması gerekir. Padişah halka zulmü reva görürse askerlerin cümlesi Allahü Teâlâ azze ve celleyi yâdından silerek nankörlük içinde raiyyete nice fenalıklar eyler. Nihayetinde kati surette **Hakk Teâlâ'nın gazabı çatar ve onları rahmetinden mahrum bırakır.** Çok geçmeden de cihan harap olur. Hükümdarların zulmü ve uğursuzluğu yüzünden padişahların ömrü kısılır ve saltanatları başkasının eline geçer.

Tartı ve fiyatların adilâne tutulması, alışveriş ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde icrası, taşradan **pazara getirilen malların eksiksiz denetimi,** ölçü taşlarının ağırlığının doğruluğu ve emir bi'l ma'rûf ve nehiy ani'l münker emrini ifa için her şehre bir muhtesib görevlendirmelidir.

Padişah vicdan sahibi ve adaletli olunca reaya daima huzur içinde olur. Peygamber (asv): **“Adalet dünyanın izzeti ve sultanın gücüdür.”** buyurur.

Din işleri

Din işlerinin tetkiki, **farz ve sünnetlerin muhafazası, Allahü Teâlâ'nın buyruklarının icrası,** din ulemasına ihtiram ve geçimlerini beytülmâlden temin ve tayin, zahit ve dervişleri aziz tutmak padişahların üstüne vaciptir.

Haftada bir yahut iki defa din ulemasını huzurunda kabul edip, Hakk Teâlâ'nın emirlerini bizzat onlardan dinlemek, **Kur'an tefsiri ve resulallahın hadislerini, geçmiş adil padişahların hikâyelerini ve peygamber kıssalarını onların ağzından can kulağıyla dinleyerek** gönlünü dünya meşgalesinden kurtarır. Huzurunda âlimler için **münazaralar tertip ederek** bilmediği bir mevzu var ise öğrenme, bildiklerini ise pekiştirme imkânı bulur.

Kendi devrinde ahlâksızlığın, yolsuzluğun ve ihtilafların kökü kazınır. Halk onun devrinde ilim tahsiline daha fazla rağbet eyler... Hükümdarın vatanında bir kargaşa baş gösterince din de bundan zarar görerek bozunculara ve dini eğrilere gün doğar. Keza **dinde bir fesat vücuda gelirse memlekette nizam kalmaz** ve dahi mayası bozuklar palazlanarak padişahın itibarını sarsarlar, kalpler kararır sapkınlık ayyuka çıkar ve **asiler galebe çalar.**

Sahib-haberler

Ordu ve raiyyetin durumlarını araştırıp onlardan haberdar olmak padişahlığın gereklerindedir. Her asır ve çağda hükümdarların **her şehirde hayır olsun şer olsun her meselede malumat sahibi** olan bir sahib-haberleri olagelmıştır. Bu adamlar zalimlerin kanunsuz işlerine mani olur, halkın asayişini sağlayıp cihanı abad eylemeye koyulurlar.

Fermanlar

Kemiyet arttıkça kıymet azalır. Dolayısıyla mühim bir mesele olmadıkça meclis-i âli'den bir şey neşrolunmasın. Şayet bir kişinin fermanı hor gördüğü, icrada kusur eylediği ortaya çıkarsa ol kişi ağır bir cezaya çarptırılmalıdır.

Hükümdarı diğerlerinden ayıran fark onun hükmünün geçmesidir.

Casuslar

Hiçbir şeyin hiçbir surette gizli saklı kalmaması ve vuku bulan yahut ayyuka çıkan bir meseleye anında müdahale için kulaklarına çalınan her şeyi padişaha ulaştıracak, **tacir, seyyah, sûfi, yoksul, sakatatçı kılığında, dört bir yana casuslar salınmalıdır.**

Padişahın nedimleri

Nedim edinmede birkaç fayda mülhaza edilir. Birisi padişahın **can dostu** oluşu, diğeri onu gece gündüz kollayan bir **muhafız** oluşudur.

Nedim asil, erdemli, güleç, itikadı saf, ketûm ve giyimi kuşamı şık; kitaplardan, kıssalardan, pek az kişinin bildiği konulardan, mizahi yahut ciddi meselelerden nice şeyi hatırında tutarak onları güzel bir şekilde **nakledebilmeli;** her daim neşeli, kafadar olup tavla ve satrancı iyi bilmelidir.

Bir kısım padişah, nedimlerini yediği yiyecekleri tayin etmeleri ve bu gıdaların fayda ve zararları, etkileri ve yan etkilerinden kendilerini haberdar kılmaları için **tabiplerden**; vakit ve saatlerini gözetlemeleri, icra edecekleri bir iş için en elverişli zamanı seçmeleri için **müneccimlerden** seçmişlerdir... Ve fakat **nedimin görmüş geçirmiş, cihanın dört yanında bulunmuş ve ululara hizmet etmiş olmaları evladır.**

Âlimlerle istişare

Devlet işlerinde takip edilecek siyaset, âlimler ve cihan görmüşlerle istişare edilerek tespit edilmelidir. Ademoğulları arasından Hz. Muhammed (sav) efendimizden daha âlim bir kişinin gelmediğini cümle âlem kabul eder. Olmuş ve olacak olanı görece kadar kendisinde var olan o engin ilme; göklerin ve yerlerin, cennet ve cehennemin, levh ü kalemin, arş ü kürsünün ve bu ikisi arasındakilerin kapılarının kendisine açılmasına; Cebrail'in kendisine varıp vahiy getirmesine; olmuş ve olmakta ısrarkâr olanlardan onu haberdar kılmasına; böyle nice erdem ve gösterdiği mucizelere rağmen Allahü Teâlâ ona: **“Yâ Muhammed, bir işi yapacağında yahut bir meseleyle karşılaştığında dostlarıyla istişare eyle”** diye buyurmaktadır.

Yüksek mevkidekiler

Nice meşakketlerle büyütülüp terfi edilmiş kişiler küçük bir kusur işlediklerinde yahut hataya düştüklerinde alenen azarlanmaları haysiyetlerine dokunabilir. Bir yanlışlık yapan kişiye göz yumularak **gizlice çağırılması gerekir ve kendisine, “Şöyle şöyle eyledin ve biz önünü açtığımız kişiye engel olmak, terfi ettiğimiz rütbesini düşürmesini arzu etmeyiz. Seni bu defalığına mazur gördük.** Bundan böyle yaptıklarında dikkatli olup böylesi küstahlıklar sergileyip hatalara düşme.” diye ikaz edilir. Buna mugayyir davranışlarına devam ederse gözümüzden düşer. Artık bizden değil bizzat kendi yaptıklarının cezasını çeker.

Acele edilmemesi

Memleket meselelerinde acele etmemek gerekir. Kulaklarına çalınan bir meseleden kuşkuya düştüklerinde **işin hakikatinin doğrusu yalanyla ortaya çıkması için meselenin araştırılmasını** emretmelidir. Esasında acelecilik güçlünün değil zayıf adamın kârıdır.

Görev verilmesi

Her devirde feraset sahibi padişahlar ve müteyakkız vezirler işlerinin istikrarlı ve uyum içinde olması için **iki resmi görevi aynı kişiye; aynı işi de iki ayrı kişiye teklif etmemişlerdir.**

Öte yandan işinin ehli, gayretkeş, liyakatli, takdire şayan, tecrübeli nice kişi atıl bırakılarak bir köşeye atılmıştır. Ne idiği belirsiz, usul erkân bilmez, kör cahiller nice vazifeyi uhdesine alıp da işinin erbabı, soylu soplulu, eline beline diline sahip, özellikle devlete makbul hizmetleri geçmiş, yararlıklar göstermiş dirayetli kimselerin bir kenarda işsiz güçsüz durması akla ziyandır.

Hükümdar hanımları

Dizgini ellerine geçiren padişah kadınları erkeklerin her zaman dışarıda bizzat gözleriyle gördükleri gibi hadiselerle tanık olmayacakları için kötü maksatlı kişilerden duydukları gibi yahut hacibe ve hadımın söylediklerini göz önüne alarak emirlerde bulunurlar.

Böylece verdikleri emirler çoğunlukla hakikate ters düşünce kargaşa zuhur eder ve padişahın da itibarı zedelenip halk sıkıntıya düşer, memleket ve din işlerinde aksamalar meydana gelir, halkın ve reayanın malı zayi olur, devlet erkânının dirlik ve düzeni bozulur.

Tarihin bütün devirlerinde hükümdarın karısı hükümdara egemen olduğunda rezalet, şer, fitne ve fesattan başka bir şey ele geçmemiştir.

Hazinenin idaresi

Öteden beri padişahların **hazine-i asl ve hazine-i harç** olmak üzere iki hazinesi olagelmıştır. Elde edilen gelirleri hazine-i harca değil de daha çok hazine-yi asla koyarlardı. Hükümdar bir zaruret olmadıkça hazine-yi asıldan harcama yapılmasını buyurmazdı. Şayet buradan bir şey alınırsa tekrar yerine konmak üzere ödünç alınır.

Padişah dünya malında ve devlet işlerinde adil ve mutedil davranarak meliklerin kadim töre ve alışkanlıklarını kendisine şiar edinmeli, sapkın icraatlara girişmeyerek bunlara müsaade etmemelidir.

Amiller ve icra eyledikleri işleri ince eleyip sık dokuyarak teftiş etmek, **gelir ve giderleri denetlemek**, malı muhafaza etmek, **düşmanlara gafil avlanmamak** ve tehlikelere karşı hazır bulunmak için **hazine ve ambarlar kurmak** padişahların boyunlarına bir borçtur.

Padişah ne cimri yaftası yapıştırılacak kadar eli sıkı ne de har vurup harman savuran cinsten eli açık olmalıdır. Vakti geldiğinde herkese hak ettiğince ihsanda bulunmalıdır.

Saray harcamalarına nezaret eden bir vekilin bulunması devrimizde fena şekilde unutulmaya yüz tutmuştur.

- **Keykâvus'un oğlu Ciyân Şah'a nasihatleri**

Her kim kendüyü bildi, Allahı bildi. Bu sözden murat budur ki sen bilinmişsin ve ol bilicidir. Yani sen nakışsın ve ol nakkaştır.

Andan gerü bilmiş ol kim **namaz ve oruç Allahın has nimetidir kim has kullarına ruzî kılıptur. Namaz kılanda tekebbür olmaz.** Zira kim namazın aslı tevazula urulmuştur... **Oruçtan maksut mühr-i ilâhidir.** Tâ kim ol mühür senin katında zulme uğramaya, yani **ağzına mühür uracak diline ve gözüne ve ayağına ve eteğine bile urmak gereksin** ki oruç senden razı ola. (*ruzî: kısmet, nasip, rızk*)

Beysin beyliği nöker iledir, bayın dahi baylığı yoksul iledir...Nöker anınçindir ki padişah ululuğu belli ola ve yoksul dahi anınçindir ki bayların izzeti anlarınla artuğ ola... İmdi ey çiğergüşem yılda bir kez **zekât vermek gerek.** Ve lâkin sadaka ne kadar gerekse ver, eğerçi ki fariza değildir. Ve lâkin civanmertliğe ve mürüvvete taallûktur (bağlıdır). **Ne kadar artuk sadaka edersen o kadar yeğdir.** Zira sadaka veren âdem Allahu taâlânın amânında (güveni altında) olur. (*nöker: uşak, hizmetçi, asker*)

Oğula dahi vaciptir ki atanın ve ananın hakkın hürmetin saklaya ve aslını ululaya. Zira oğul ki aslın ululaya, kendüzün ululamış olur ve uluzade olmuş olur. Âkil oğul oldur ki kendüzün hor düşürmeye, yani atasın ve anasın horlamaya. Tâ ki kendi dahi hor olmaya... Kangı oğul ki akıl yoldaş ola ve kifayet kılavuz ola, ata ve ana sevgisin ve hürmetinin hakkın yerine getirmekten hâli olmaya... Nice ki sen oğlundan hürmet umarsın, anan atan dahi şöyle umar.

Ey çiğergüşem, senden yukarılara bakıp melûl olma; senden aşağılara bak sevin. Tâ ki şakirlerden olasın... ve bir dahi bu kim mal cahilden gitmeye imkân vardır, amma akıl ve bilü kişiden gitmez. (*melûl: üzgün; bilü: bilgi, ilim*)

Ey oğul bilmiş ol ki **hüner güherden yeğdir.** Pes cehdeyle ki **güher artırma, hüner artır.** (*güher: mücevher*)

Kişi izzeti akıl ve edepdir asilla ve neseple değidir. Andan gerü cehdeyle ki atan anan kazandığı ad ile kişilenmeyesin, sen kazandığın ad ile fahırlanasın. Zira atan anan sana bir ad kazandı, ya Ahmed, ya Mahmud, ya filân, ya falan. Velî sen kazandığın ad ya âlim, ya hakîm, ya üstad, ya muallim, ya hünermenddir. (*fahırlanmak: öğünmek; hünermend: hünerli, becerikli*)

Andan gerü **töhmetli yerde oturma ve yaramaz yere kılavuz olan kişiye yoldaş olma** ki seni yavuz öğretmesin. (*yavuz: merhametsiz, kötü*)

Andan gerü ettiğin iyiliğe pişman olma ve yavuzluktan hazer eyle... **eyiliği eyle, suya bırak, bir gün sana karşı gele...** Bir kişi halka eyi gözüke, Halika dahi eyi gözüdür. Yani halka aşikâre kendüzün eyi gösterip uğurlayın yaramaz işler işleme ki bunun bigilik munafıklar nişanıdır. (*hazer eylemek: sakınmak, uzak durmak; uğurlayın: gizlice; bigi: gibi*)

Zinhar, eğer kaygılı ve eğer şâdman olasın, kaygını ve şazlığını bir kişiye söyle ki kayırdığın vakit ol dahi bile kayıra ve sevindiğin vakit ol dahi bile sevine. Ve lâkin yeğreği oldur ki kaygın ve şazlığın eserin halka bildirmeyesin. (*şâdman: sevinçli; yeğrek: daha iyi*)

Andan gerü **eyiliğe ve yavuzluğa tezcek sevinme ve melûl olma.** Zira **âkiller** her bir olur olmaz nesne için vakitlerin ırmazlar ve **değme yel ile deprenmezler.**

Bir dahi tez kakıgan olma. **Eğer kimse kakıyıp söylerse sen ana yavaşlık ile cevap ver.** Ve lâkin ahmaklara cevap verme, illâ epsem olmak ile. (*Kakıgan: çabuk öfkelenen; epsem olmak: susmak*)

Andan sonra bir kişinin ki senin üzerinde emeği ola. Sen anın emeğin zayı eyleme, bari eğer ol emeğin ivazın ödemezsen, nâsipas dahi olma. (*ivaz: karşılık, bedel; nasipas: nankör, teşekkür bilmeyen*)

Bundan bana ne fayide ola deyip **bilüsüz ve hünersiz kalma**. Eğer bir edna kişide hüner görürsen, öğrenmek ardınca ol. Hüner öğrenmeye bir vakt-i malûm olmaz, vakit ve bivakt öğren; hiçbir vakti abes geçirme, illâ bir hüner öğrenmek ile. (*abes: boş, bihude*)

Andan gerü **tezliği âdet edinme. Daim halim ol, yani yumuşak ol, yavaş ol**. Ve lâkin endazeyle. İğen dahi yumuşak olma ki yeyim edinmesinler. Ve iğen dahi katı olma ki halk seni pişirip halletmeyeler. (*iğen: pek de, asla*)

Bir dahi ey oğul cehdin olsun ki kimseyi incitmeyesin, eğer öyle ola ki seni bir kişi nahak yere incitse, sen anı incitme ki asıl cevanmertliğin ve keremin nişanı budur... Ve hem kişiliğin dahi aslı oldur ki **kimseyi azarlayıcı olmaya**. Andan gerü sınanmış, şefkatli dostların sana nasihat verseler kabul edici ol ki anlar oğüdü şefkat babından verirler.

Çün **sana bir iş düşse** ve tahkik bilesin ki sen ol işi başarabilirsin. Başardığına bakma, bir uslu kişiyile **danışmayınca işleme**. Kendi reyini beğenenlerden olma. Zira her kişi ki kendi reyiyile iş tuta, sonra peşiman ola. İmdi âkil pirlere ve müşfiklerle danışık eyle, andan bir işe el sun. Muhammed Mustafanın cümle işini Haktaâlâ başarırken yine Allahutaâlâ azemetiyile kendi buyurur ki ve şavirhüm fi'l-emri, yani yâ Muhammed senin bir işin olsa ve bitirmek istesen **eshabınla danış**, andan işle.

Söz âdemde gizli değil, illâ **âdem sözde gizlidir**. Niteki emirülmü'minin Ali buyurur ki kişi dili altında gizlidir.

Ve ol yerde ki söz yeri değildir, sözünü harceyleme. Amma **ne söylesen doğru söyle ve yok yere mânasız dâva eyleme** ki mânalı dâvada fayide azdır, mânasız dâvada hod ne ola? Andan sonra **bir ilimden ki haberdar olmayasın, ol ilimden dâva etme**.

Ve her söz ki işidesin biregüden, dinle, velî ol **sözle tezcek amel eyleme**. Ve sen dahi ne kim söylersen **evvel fikir ve endişe et, andan söyle. Sözüne fikrin kılavuz olsun**. Tâ ki ol sözünden sonra peşiman olmayasın.

Andan gerü her ne yerde olursan **çok bilülü ve az sözlü ol**. İmdi **az söylemek ve öz söylemek akıl nişanıdır**. Ve çok söylemek cehil nişanıdır... Pes bunun bigiye beyhude sözlü derler ki beyhude söyleyen delilere eş ve kardaş olur.

Ey oğul eğerçi ki yiğitsin, amma kocalar gibi **uslu ve dölek ol**.

- **Mahzen-i Esrar** (*Nizamî*)

Sözün değeri

Kalem, harekete başlayınca cihanın gözü de sözle açıldı. Sözsüz âlemin sesi çıkmaz.

Gönül âlemine dalmış olmayanlar sözden de habersizdirler. Söz erenleri birer sır perdesidirler.

Vefa bile olsa, sana verilmedikçe alma. **Senden bir şey sorulmadıkça dua bile olsa söyleme...**

Mademki sözün bal oldu, ucuz satma. Söz balını sineklere saçma...

Mum gibi başın önünde mahcup görün. Gündüz mütevazi, gece uyanık ol.

Eline cevahir de alsan fazla oğünme, ruhunda ondan daha değerli meziyetler ara.

Canların selâmeti şu oğüttedir: **Başların belâsı dillerden gelir.**

Kimsenin ayıbını dinleme... Kulağını tıkamak zamanıdır. Çirkin söz söyleme, susmak mevsimidir. İşittiklerini su gibi yıka geç... **Gördüklerini ayna gibi kimseye söyleme...** Bedenini ve ruhunu terbiye eden gerçek erenler, gördüklerine bakmadan geçerler.

Gönüle yönelmek

Ben kanaatla ve sabırla gönül evinde misafir oldum.

Gaflete düşme. Ömrün son baharı erince gönüllere soğukluk, canlara ateş (mihnet ve ıstırap) gelir. Saray kapılarında aslan heykelleri vardır, fakat bunlara yüz sopa vursan yerlerinden kımıldamazlar. **Yüce mertebeler sana süs ve şeref vermez.** Sen topraktan yaratılmışsın. Sana alçakgönüllülükten başka bir ses yaraşmaz.

Gam ve keder kendini yüksek görmektedir. Mademki şu âlem içinde yaşıyorsun, felekle beraber ağır başlı yürü, **acele etmek ateşin kârıdır**. Çok koşup çok yorulmaktansa geri kalmamak daha hoştur. **Su gibi ağır yürü. Değerli inciler yavaş akan sular içinde bulunur.**

Sen istersen taş gibi duygusuz ol, bir gün gam acısını tadacaksın... Halk ne oluyor, hak tarafına koş.. Tanrının güzelliğini gör de onunla uğraş, kendi çirkinliğini açığa vur... Sen günahlarından utanç duyduğunu gösterirsen feryatlara yetişen o yüce yardımcı da sana rahmetini artırır.

Pişmanlık ve tövbe ile çıkan her nefes kıyamet gününde Tanrının azap ateşini söndürür.

Vaktini hoş geçir. Tasalanma. Sen âlemin kulu değil, efendisisin. Yeryüzü gibi herkese karşı alçak görün. **Gönlünü kanaatle Allah'a bağla...** Feragatten büyük saltanat yoktur.

Dinden nasip almış olan gönüllere bu âlemin öte tarafından da haber vermişlerdir. Dünya varlıkları bugün elindedir. **Kalbini Allah'a bağla da tasasız yaşa,** iyiden, kötüden kaygısız geçin.

Ömrünü, gönülleri hoş etmekle geçir ki, Tanrı da senden hoşnut olsun...

Temelini şu toprak üzerine atan usta (**Tanrı**) **can kâbesini gönül evinde kurmuştur.** Ona varabilmek şerefini aydın bir gönülde ara!

Din tatlı bir seher rüzgârıdır, onu canına sindir... Tabiat ise bir tozdan ibarettir, onu cihana bırak...

Gönül kitabından öğrenilen her hüner vefa kumaşının eteklerine işlenmiş sırma gibidir.

Nizami'nin tılsımlar bozan hazinesi de temiz bir yürek ve aydın bir gönlüdür.

Adalet

Mülk yıkan zulüm ve haksızlıktır. Sonsuz devlet, halkı incitmemekle, adaletle kazanılır. Her şeyden önce yapacağın işin sonunu düşün.

Saltanat ve debdebenin parlaklığına aldanmak güneşe tapan "zerdüştî"lerin işidir.

Cihangirlik zulüm ile olmaz. Mülk insaf ile elde edilir.

Adalet, müjde haberidir. **Memleket adalet ile yaşar.** Kuracağın eserlerde göstereceğin adaletle temelleşir.

Cihangirliğin şartı âdalettir. Cihanın uğursuz saatleri (kıyâmet alâmetleri) ise zulümle başlar. Bu dünya evinde bir gece adalet gösteren ebedî âlemdeki sarayını onarmış olur.

Süleyman mülkü isteme... bu yanlış bir düşüncedir. **Mülk yerinde duruyor, ama Süleyman nerede?** Mülk sevdasından vazgeç... Çünkü sana gurur verir.

Gül eğriliği yüzünden kucığında dikenler buldu, şeker kamışı doğrulukla o tatlılığı elde etti. Doğruluğun bayrak çektiği yerde hakkın yardımı imdada koşar.

Dünya işleri

Bu iki renkli dünyada "yarısı ışık, yarısı karanlık olan bu hayat"a gelenler zorluklarla karşılaşmak için gelirler...

Sahrada yaşayanlar, denizde gezenlere imrenirler. Denizin meşakketlerini çekenler ise karaya ayak basmak için çırpınırlar.

Deniz, içine boşanan yüzlerce ırmaktan ses çıkarmaz, fakat ırmak bir sel suyu ile gürültü koparır.

Bir elinde ayna, bir elinde tarak, yosmalar gibi saçlarının derdine düşmüşsün... **Güzellikle gençlik kime mülk olmuştur?** O bana kalmadı, sakın sen de sana kalacak zannetme. Gençlik gafletle sona erdi. Elden giden şey Yusuf gibi bir yavru olursa kaybedene çok acı verir.

Gençlik hayatın tadı, ihtiyarlık ise acısıdır. Taze fidan bağın süsüdür. Taze daldan taze güller fişkirir. Kuru odun ise kül olmaya mahkûmdur.

Şu daima değişen kalıpta (fâni varlıkta) gördüğün saltanatın da, kulluğun da bir değeri yoktur. **Yıldızlar, felekler geçip gideceklerdir. Rahat da, mihnet de sona erecektir.** Gönlümde gam duyduğum zaman sevinirim, çünkü gam, sevinç müjdesi getirir. Kaderin kaleminden çıkan şu "**güçlüklerle beraber kolaylıklar vardır**" sözünün Tanrı sözü olduğuna çok sevinirim.

"Nefis atı"nı o kadar hızlı koşturma... **Eğer insan yalnız yemekle yaşasaydı çok yiyenler daha çok yaşarlardı. Ömür, azlığandan dolayı değerlidir.** Hayatın kıymetini ömrün azlığında ara. Az ye de rahat bolluğuna bak... Çok yersen ağrı ve ıstırap duyarsın...

Hırsın dayanılmaz bir fitnedir. Akıl sahiplerini aldatan bu cahile uymaktan kaçın...

Uyan ey Nizami... Dünya uyuyacak yer değildir. Kalk ki sancak yürürken daha hoş görünür.

Sultan isen sefere çık...

Bizim mertebemiz, feleklerden daha üstün olan **sonunu düşünme mertebesidir.** Görüyorum ki başka canlı yaratıklar arasında daha sonunu düşünen (sonunu düşünmek hassasına sahip olan) bir mahlûk yoktur.

Bu çölde önce sen ve ben yoktuk. Fakat bu bağın taze meyvası biz olduk...
Burada oturanlar rahat beklemesinler... **tatlı bir nefes alabiliyorsan** geçen ömrünü geri çevirmiş sayılırsın...

Bahar gibi kendini bezemeye çalışma ki zamane seni soldurma hevesine düşmesin...
Cihanda hiç kimse tam bir murat meyvası yiyemedi. Burası fena menzildir. Burada sebat arama... **Esen güz rüzgârdır. Ondan bahar (koku) bekleme!**

Sana bu kalb ve göz “nimetleri” nasıl bir armağan ise feryat ve gözyaşı da öyle bir hediyedir.

Dünya bağında her renkli gül, bir insan kalbinden sızmış bir kan damlasıdır.

Cihanı anlamak mertebesine eriştikten sonra gördüm ki arının evini yıkan, balın tatlılığıdır.

Ay, dolunaylık sevdasında gezdiği için her zaman eksilir.

Bütün cihanı eline geçersen bile giderken yine bırakacaksın. Hırsı bırak... Çünkü o kulluk yolunu keser. Hırsının boynunu vuracak ancak kanaattir.

Akrebin düşmanlığı ejderhadan beterdir. Çünkü o senden gizlenmiştir. Öteki ise görünür bir düşmandır. Görünen büyük belâ küçük bir düşmandır. Gaflet ondan daha büyük bir hatâdır. Düşmana karşı kinini azaltma. Onu küçük görürsen sonra sen küçük düşersin...

- **Hastane yerine şifahaneye gitmek** (*H. Hümeýra Şahin*)

Kelimelerin psikolojisi var. Şifahanenin çağrışımları oldukça pozitif ve çok daha kadim bir müessese. **Hastane kelimesi, Türkçeye Farsçadan geçmiş ve ilk kez 19.yy’da Lehçe-i Osmani’de yer almış. Öncesinde ‘daru’s-şifa, şifahane, daru’s-sıhha, daru’t-tıb’ gibi kelimeler kullanılıyordu sağlık hizmeti veren kurumlar için.**

Tıbbi yaklaşım, bir tedavi sanatı olarak algılanıyordu. **Koruyucu tıp anlayışı**, sağlık konusuna bakışın temelini oluşturuyordu. Osmanlı hekimleri, sağlıklı olmak için uyulması gereken kuralları tıbbın esası kabul ediyor, buna rağmen bir hastalık olursa o zaman tedaviye yöneliyorlardı.

Osmanlı şifahaneleri toplumdan tecrit edilmiş ya da insanı disiplin altına alan kurumlar değil, hayata dair birçok fonksiyonun bir araya geldiği külliyelerin, bir parçası olarak inşa edilmişti. **Her şifahane bir vakıfla destekleniyor, yolcu ve yoksullara ücretsiz hizmet veriliyordu. Zaten Osmanlı toplumunda evde hasta bakımı çok daha yaygındı. Şifahaneler, sosyal yardımlaşmanın parçası olan ve şefkat yaklaşımıyla yönetilen yerlerdi.**

Sağlık hizmeti, sosyal hizmet alanı olarak görülüyordu. Bugün olduğu gibi ilaç ve tıp teknolojileri sektörünün güdümünde bir saha değildi.

Hekimler, TUS yeterliliğine indirgenmemiş tıbbi ve ahlaki kriterlerle değerlendiriliyordu. **Bir Daru’s-şifa Vakfiyesi’nde hekimlerin taşınması gereken vasıflardan bazıları şu şekilde sıralanıyordu;**

-‘tıp ve hikmet kanunlarını bilen,

-ilim tahsilinde ve tatbikatta zamanlar geçirmiş,

-onları tamamlama hususunda vakitler harcamış kimse doktor olup,

bunlardan her biri;

-selim kalpli,

-kerim ahlaklı,

-güzel huylu,

-endişeden uzak,

-iyi iş yapar,

-ince kalpli,

-uysal,

-akraba ve ecanip hakkında hayır diler,

-nasihatı tatlı dilli,

-hoş sözlü,

-güler yüzlü,

-makbul huylu

olmalıdır.’

Her ne kadar bugün doktorların tıp etiği ilkeleri var olsa da, sektörel hegemonya genel olarak sağlık sisteminin ruhunu ele geçirmiş durumda tüm dünyada. **Tıp artık hasta ile değil, hastalıkla ilgileniyor.** Bu nedenle hastanenin temel odağı da ‘hastalık’ haline geliyor.

Hastane tabelalarının şifahaneye dönüşmesi, elbette bir paradigma değişimi ile birlikte anlamlı. Fakat bazen böylesi pratik adımlar paradigmayı zorlayabilir ve bakış açısını değiştirmek için farkındalık sağlar. Çünkü, dil düşüncenin evidir. **Koruyucu hekimliği, geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi ve en önemlisi sağlık sisteminde insani boyutu yeniden hatırlamamızı mümkün kılar.**

Hastaneye gitmektense bir şifahaneye gitmek, hasta için daha ümit verici olabilir.

- **İş ve ticaret hayatında müslümanın sorumluluğu** (Dr. Muhlis Akar)

İşverenin çalışanlarına karşı sorumlulukları

-**İşçinin ücretini tam ve vaktinde ödemek:** çalışanların ücretlerinin en azından temel ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda olmasına özen göstermelidir.

-**İş güvenliğini sağlamak, temel haklarını kullandırtmak:** iş yerinde gerekli güvenlik tedbirlerini almalı, ibadetlerini eda etmelerine imkan sağlamalı, sigorta primlerini ödememenin de hak ihlali olduğunu unutmamalıdır.

-**İhsanla muamele etmek:** Aralarındaki ast üst ilişkileri kardeşçe muamelelerine engel olmamalıdır.

Çalışanların görev ve sorumlulukları

-**İşini en güzel şekilde yapmak:** İşlerini belirlenen vakitte ve istenilen standartlarda yapmalıdırlar.

-**Emanete riayet etmek:** Çalışanlar, iş yerinden ve üretim araçlarının korunmasından sorumludurlar.

Ticaret ehlinde bulunması gereken dinî/ahlâkî prensipler

-**İşe erkenden besmeleyle başlamak:** “Bismillah ile başlanmayan iş bereketsiz ve sonuçsuzdur” (Suyûti). “Allah’ım, ümmetimden erken kalkanların işlerine bereket ver!” (Tirmizi)

-**Haram yollardan kazanç sağlamamak:** “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.” (Nisa, 4/29)

-**Ölçü ve tartıda haksızlık yapmamak:** “Göğü Allah yükseltti ve ölçüyü o koydu. Sakın tartıda haksızlık etmeyin. Tartıyı adaletle doğru tutun, terazide eksiklik yapmayın.” (Rahman, 55/7-9)

-**Dürüst ve güvenilir olmak, sözleşmelere riayet etmek:** “Ey iman edenler sözleşmeleri yerine getirin.” (Maide, 5/1). “Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, siddiklar ve şehitlerle beraberdir.” (Tirmizi, İbn Mace)

-**Müşteriyi aldatmamak:** “Bizi aldatan bizden değildir.” (Müslim, Ebu Davud). “Kusurlu bir malı, ayıbını söylemeden satmak bir Müslümana helal olmaz.” (Müslim, İbn Mace)

-**Yalan yere yemin etmemek:** “Şüphesiz, Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara rahmet nazarıyla bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. (Âl-i İmran, 3/77)

-**Karaborsacılık/ihtikâr yapmamak:** “Dışarıdan pazara mal getiren girişimci rızıklanmış, karaborsacı ise lânetlenmiştir.” (İbn Mace)

-**Müşteri kızıştırmamak:** “Mümin müminin kardeşidir. Hiçbir mümine kardeinin satışı üzerine satış yapması helâl olmaz.” (Müslim)

-**Müşteriye kolaylık göstermek, iyi davranmak:** “Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara, 2/280). “Kim güç ve sıkışık vaziyette olan kimsenin borcunu erteler veya hafifletirse Allah da mahşer günü arşın gölgesinde onu gölgelendirir.” (Müslim, Tirmizi, İbn Mace)

-**Borcu geciktirmemek:** “Zengin borcunu geciktirmesi zulümdür.” (Buhari). Burada zenginden maksat ödeme imkânı olduğu halde borcunu ödemeyen borçludur.

- **“Her işe besmele ile başla. Temiz ol, daim iyiliği adet edin, tembel olma, namaza önem ver.**
Nimete şükür, belaya sabret.
Dünyanın mutluluğuna mağrur olma.
Kimsenin nimetine haset etme.
Senden üstün olan kimsenin önünden yürüme.
Tırnağını asla dişinle kesme.
Çok uyumak kazancın azalmasına sebep olur.
Gece uyanık ol, seher vakti Kur'an-ı kerim oku." (Akşemseddin)
- **Hz. Ali'den:**
“Akıldan daha faydalı mal,
Kendini beğenmekten daha korkunç yalnızlık,
Tedbir gibi akıl,
Takvâ gibi kerem,
Güzel huy gibi eş dost,
Edep gibi miras,
Başarı gibi kılavuz,
İyi işlerde bulunmak gibi alış-veriş,
Sevap gibi kâr,
Haramdan kaçınmak gibi zâhitlik,
Düşünmek gibi bilgi,
Farzları yerine getirmek gibi ibâdet,
Utanmak ve sabretmek gibi iman,
Gönül alçaklığı gibi soy sop,
Bilgi gibi yücelik,
Hilim gibi üstünlük,
Danışmak gibi arka yoktur.”
“İktisada riâyet eden yoksulluğa düşmez.”
“Hoş geçinmek aklın yarısıdır.”

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

- **İnsanların hayırlısı, insanlara yararlı olandır.**
- **Veren el alan elden üstündür.**
- **Müslüman, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir.**
- **Sizden biriniz kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olmaz.**
- **Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir.**

Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler:

Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir. (Âl-i İmrân, 3/92)

Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever. (Âl-i İmrân, 3/134)

... İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir. (Mâide, 5/2)

Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. (Hucurât, 49/10)

Şüphesiz “Rabbimiz Allah'tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: “Korkmayın, üzülmeğin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!” (Fussilet, 41/30)

İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. (*Fussilet, 41/34*)

Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur. (*Fussilet, 41/35*)